

**6D041600 – Өнертану мамандығы бойынша философия докторы (PhD)
дәрежесін алу үшін ұсынылған Даулет Блялулы Кабыловтың
«Қазақстандағы қоғамдық ғимараттар интерьерлері дизайнын дамытудың
көркемөнер ерекшеліктері (хронологиялық және типологиялық
аспектілер)» диссертациясы мәтініне
АҢДАТПА**

Зерттеу тақырыбының өзектілігі

«Рухани жаңғырту» бағдарламасы отандық тарих, этникалық атамұра және жалпы барлығы қоғамның назарында болған рухани болатын жалпы мәдени дамуға тікелей бағытталған.

Тәуелсіздік жылдарындағы Қазақстанның динамикалық дамуын құрылыс және сәулет саласының дамуы көрнекі түрде көрсетеді. Қысқа мерзім ішінде мемлекеттің картасында жаңа астана ғана емес, жаңа қала пайда болды.

Сәулетпен қатар интерьер дизайн саласы қарқынды дамып келеді (жалпы республика бойынша). Және егер Астана қаласында құрылыс қоғамдық ғимараттар интерьерлері дизайнының өсуінің тұрақты қажеттілігін көрсетеді, Алматы қаласында интерьер дамуының қозғалысы өткен ғасырдың тоқсаныншы жылдары басталды.

Қазақстанның гуманитарлық білім саласында мұндай сұрақ көтерілмеген және өнертану тұрғысынан толық көлемде зерттелмеген. Тақырыптың жаңашылдығы сәулет-көркемөнер артықтылықтарын талдау тұрғысында ғылыми әдебиетте аз ғана қамтыған соңғы жиырма бес жыл ішіндегі Қазақстандағы интерьерлер сәулеті мен дизайнның белсенді дамуымен байланысты.

Проблемасы: Қазақстан интерьерінің заманауи дизайны - жаңа мәдени орта құрылыстары парақшасының жарқын көрінісінің бірі, сонымен бірге «жайлылық» ұғымы эргономикалық және көркемөнер жобалау қағидаттары синтезіне негізделген. Дамудың осы кезеңі толығымен осыған дейін қазақ этносына тән емес орта кеңістігін жаңаша ұғынумен сәйкес келген.

Гипотеза: Қазақстандағы сәулет орта дизайнының динамикалық дамуы көптеген жағдайда Астана мен Алматы секілді екі мегаполистердің кезекті белсенді қалалану үрдісімен байланысты және қоғамдық ғимараттар интерьерлерін жобалау, сонымен бірге көркемөнер шешімінің стильдік бағыттарының әртүрлілігіндегі түбегейлі өзгерістерге алып келді.

Зерттеу нысанына соңғы жүзжылдық ішіндегі қоғамдық ғимараттар интерьерлері дизайнын дамудың *жалпы сұрақтары* жатады, бұған қоса соңғы кеңестік кезеңге және тәуелсіздік кезеңіне үлкен назар аударылған. Сонымен бірге ғимараттардың қоғамдық түрлері интерьерлерінің заманауи дизайнын дамытудың жалпы әлемдік тенденциялар қарастырылуда.

Зерттеу мәні: XX-XXI ғасырлардағы Қазақстанның таңбалау қоғамдық ғимараттар интерьерлері дизайны дамуының негізгі бағыттары мен хронологиясы.

Зерттеу мақсаты: Кеңестік және посткеңестік кезеңдердегі Алматы мен Астана қалаларындағы қоғамдық ғимараттар дизайнын қалыптастыру мен дамытудағы *жалпы* стилистикалық, көркемөнер қағидаттарын анықтау.

Зерттеу міндеттері:

- көркемөнер қызметінің жеке түрі ретінде сәулет ортасы дизайнын дамытудың әлемдік тәжірибесін зерттеу;
- әлемдік сәулет-дизайнерлік практиканы дамытудағы заманауи тенденцияларын зерттеу;
- кеңестік Қазақстан интерьерлері дизайны ерекшеліктерін зерттеу;
- кеңестік Қазақстан сәулетінің елеулі нысандары интерьерлері дизайнының қысқаша сипаттамасын беру;
- Алматы мен Астана қалаларындағы қоғамдық ғимараттар интерьерлері дизайнына қатысты тарихи-өнертану позицияларын қарастыру, көркемөнер шеімінің аса маңызды ерекшеліктерін анықтау;
- орта дизайны саласындағы кеңестік және заманауи сәулет-көркемөнер мұрасының салыстырмалы талдауын беру;
- посткеңестік уақытындағы Алматы және Астана қалаларындағы таңбалау ғимараттары интерьерлерін көркем ұйымдастыру ерекшеліктерін қарап шығу;
- сәулет ортасындағы қазақстандық дизайнның әлемдік тәжірибесі мен шығармашылық инновациялар дамуына жалпы салыстырмалы талдауды беру.

Диссертациялық зерттеу тақырыбын зерттеудегі **әдістемелік базасы** дизайн мен сәулет тарихы мен теориясының, өнер тарихы мен теориясының, көркемөнер мәдениеті деректеріне, әлемдік және отандық дизайнды дамыту сұрақтарына жататын негізгі әдебиет дереккөздерін зерттеуге негізделе отырып, пәнаралық әдіс пайдаланылған.

Жұмыста Қазақстанның сәулет ортасы дизайнының заманауи дамуын тарихи-өнертану талдау пайдаланылған, әлемдік тәжірибенің салыстырмалы компаративисттік талдауы мен отандық шеберлердің сәулет-дизайнерлік практика қолданылған.

Зерттеу әдістемесіне материалды кешенді зерттеу, сонымен бірге отандық және шетелдік басылымдардың ақпараттық деректерін зерттеу жатады.

Болжалды нәтиже: Қазақстанның (кеңестік және посткеңестік кезеңдердегі) сәулет-кеңестік орта дизайнының қалыптасу тарихындағы *жалпы* сұрақтарды қарастыру.

Алматы мен Астана қалаларындағы қоғамдық ғимараттар интерьерлерінің заманауи дизайнын дамытудың негізгі векторларын анықтау.

Зерттеу шеңберлері негізінен кейінгі кеңестік кезеңімен және Қазақстан тарихындағы тәуелсіздік кезеңімен шектелген **хронологиялық** шеңберін

қамтиды. Ғимараттардың қоғамдық түрлері интерьері дизайнын дамытудың әлемдік тәжірибесі XX-XXI ғасырлардың шектерімен анықталған.

Біздің зерттеудегі сәулет ортасы нысандарының типологиялық аспектілері ғимараттардың *таңбалау* қоғамдық түрлерін, сонымен бірге Астана мен Алматы қалалары ортасы дизайнының ары қарай дамуына белсенді әсер ететін объектілерді қамтиды.

Ғылыми іздеу шекаралары Алматы мен Астана қалаларының қоғамдық ғимараттардың зерттелетін нысандары интерьерлерінің көркемөнер шешімінің сұрақтарымен шектелген, сонымен бірге олардың уақытша дамыту мән-мәтініндегі интерьерлер дизайнындағы көркемөнер-бейнелік вариациялардың *жалпы* сұрақтарын қамтиды.

Зерттеудің ғылыми жаңашылдығы:

- әлемдік сәулет-көркемөнер практикасына әсер ететін аса маңызды факторлар анықталған;
- қазіргі сәттегі интерьерлердің сәулет-кеңістік ортаның заманауи дизайнының дамуының негізгі векторлары анықталған;
- кеңестік Қазақстан интерьерлерінің сәулет-өндірістік орта дизайнының дамуының аса жалпы бағыттары анықталған;
- кеңестік Қазақстанның орта дизайнның дамуының өңірлік белгілері келтірілген;
- Астана мен Алматы қалаларындағы сәулет орта дизайнының заманауи жағдайы бойынша материал жинақталған;
- тәуелсіздік кезеңіндегі Алматы мен Астана қалаларындағы сәулет ортасы дизайнының көркем шешімінің жалпы сипаттамалары берілген;
- ғылыми айналымға заманауи объектілері интерьерлері бойынша бұрын жарияланбаған материалдар қосылады.

Қазақстанның гуманитарлық білім саласында мұндай сұрақ көтерілмеген және өнертану тұрғысынан толық көлемде зерттелмеген. Түрлі басылымдардағы жеке мақалалар ғылыми деректер талаптарына жауап бермеуі мүмкін. Тақырыптың жаңашылдығы сәулет-көркемөнер артықтылықтарын талдау тұрғысында ғылыми әдебиетте аз ғана қамтыған соңғы жиырма бес жыл ішіндегі Қазақстандағы интерьерлер сәулеті мен дизайнның белсенді дамуымен байланысты.

Диссертациялық зерттеудің **ғылыми мен қолданбалы мәні** нәтижелер лекцияға арналған материал ретінде жалпы және көркемөнер білім жүйесінде, сонымен бірге өнер, сәулет және дизайн саласындағы ары қарай зерттеулер үшін пайдаланылуы мүмкін.

Қорғауға шығарылады:

- XIX ғасырдағы әлемдік практикадағы қызмет түрі ретінде дизайнның дамуының негізі болған өндірістік революция дамудың заманауи кезеңінде мәдени-тарихи оқиғалармен және заманауи уақыттағы жаңа технологиялық

мүмкіндіктермен мәнмәтінде қоғамдық ғимараттар интерьерлері кеңістігінің кезекті белсенді трансформациясына алып келді;

- соңғы екі ғасырдағы әлемдік сәулет пен дизайнның даму саласында ғимараттардың жеке қоғамдық түрлері интерьерлерінің максималды полифункционалдылығына тенденциялар пайда болды; ең алдымен, бұл сауда және ойын-сауық және кеңсе нысандары, алайда көптеген ғимараттардың білім беру түрлері де интерьерлер кеңістігін пайдаланудың полифункционалды мүмкіндіктерімен құруға тырысады;

- негізгі позициялардың біреуінің функциясымен қатар интерьер сәулеттің көркемөнер бейнесін қалыптастыру барысында заманауи технологиялық инновациялар орын алады; технологиялардың көмегімен иллюзиялардың кеңістік түрлері құрастырылады (перспективті қысқартулар, табиғи құбылыстар және т.с.с.);

- жалпы алғанда, кеңестік кезеңдегі Қазақстан қоғамдық ғимараттары интерьерлері сәулет ортасының дизайны конструктивизм, минимализм, функционализмнің стильдік белгілерін көрсетсе, кейінгі кеңестік кезеңде шығыс және еуропалық сәулет дәстүрлерінің синтезі байқалады;

- сәулет ортасы дизайнның дамуындағы өңірлік белгілерінің анықтаушы факторларына табиғи-климат және мәдени феномендер жатады. Қоғамдық ғимараттар интерьерлері дизайнындағы ұлттық белгілер әдетте заманауи түрде интерпретация түрінде келтірілген, тікелей дәйексөз алу негізінен ғимараттардың уақытша павильон түрлерінде болған, көптеген жағдайда, этникалық мотив қоғамдық тамақтану нысандары интерьерлері дизайнында пайдалану жалғасын тапқан: кафе мен мейрамханалар, сонымен бірге мәдени нысандары дизайнында; театрлар мен концерт залдарында;

- заманауи урбанистикада үлгілік жобалаудың қатқыл жүйесі жоқ, кеңістікті құрудың дәліз-кабинет жүйесіне ары қарай трансформацияларға жарамды максималды ашық кеңістік келді;

- Қазақстандағы интерьерлердің заманауи дизайнында постмодернизмге тән эклектикалық бар, посткеңестік мезгілдегі мемлекеттің сәулет пен өнер дамуындағы негізгі стильдік бағыт ретінде үстем болып табылады; бұған қоса біртіндеп жаңа футуристтік идеялар пайда болуда; сәулет ортасы дизайнына экология мен эстетиканың рөлі үлкен әсер етуде. Экономикалық мақсаттылық және эстетикалық тартымдылық, үйлесімділік тапсырыс беруші мен жоба авторы болып табылатын дизайнер басшылыққа алатын негізгі белгілерге жатады.

- қазіргі сәтте жеке танымал ерекшеліктеріне ие сәулет ортасы дизайн шеберлерінің отандық мектебі қалыптасқан; отандық сәулетшілер және дизайнерлер ресімдеген ғимараттардың заманауи түрлерінің қатарында қоғамдық тамақтану, білім, имараттардың кеңсе түрлері бар; алайда қазіргі сәтте қазақстандық жобалаушылардың таңбалай мәдени нысандарының дизайнын әзірлеу бойынша қызмет жолақтарын кеңейту байқалуда. Нысандар

мен кеңістіктің мобильділігі қазіргі сәтте көптеген қазақстандық авторлар үшін интерьердің заманауи дизайнның заттық-кеңістік ортасын дамытудың белгілерінің бірі болып саналады.

Жұмыстың практикалық маңыздылығы. Жұмыстың негізгі ережелері шығармашылық практикада және оқыту-әдістемелік қызметте пайдаланылуы мүмкін: оқыту жоспарлары мен бағдарламаларын, суретшілер мен дизайнерлерді оқыту әдістемелерін әзірлеу, сәулетшілерге, суретшілер мен дизайнерлерге теоретикалық және практикалық пәндерді беру.

Тақырыптың өңделгендік деңгейі.

Сәулетшіліктегі сәулет, сәулет-кеңістік міндеттер саласындағы зерттеулер – көне заманнан бері гуманитарлық білімді жалпы дамыту кезіндегі елеулі міндеттерінің бірі. Алайда сәулет және құрылыс проблемаларын бірізді зерттеу ХХ ғасырда басталды, ал интерьердің эстетика сұрақтары заманауи әлемнің қарқынды қалаландырумен байланысты ғылыми зерттеулерде өзінің жеке орнын алды.

Диссертацияда осы диссертациялық зерттеу тақырыбына жататын пайдаланылған дереккөздерінің көзі келтіріледі.

Бірінші тарау: «ХХ-ХХІ ғасырдағы қоғамдық ғимараттар интерьерлерінің дизайны: даму тенденциялары» үш ішкі тараудан тұрады

Бірінші ішкі тарау: «Интерьер дизайнының әлемдік практикасындағы даму тарихы» батыс мемлекеттеріндегі өндірістік революциядан бастап дизайнның даму тарихы сұрақтарына арналған, «дизайн», «сәулет ортасындағы дизайн» терминдер мәні анықталады. Тарауда әлемдік практикадағы дизайнның қалыптасу факторлары бойынша қысқаша ақпарат беріледі, алайда негізгі тіреу кеңес тарихы шеңберіндегі аталған сұрақтың ғылыми негіздемесінің дамуына жасалынған.

«Интерьердің сәулет ортасының сәулет және дизайнын дамуының проблемалары мен факторлары» тарауының екінші ішкі тарауы әлемдік дизайнның дамуының заманауи сұрақтарына арналған. Қазіргі сәтте ғимараттардың көптеген қоғамдық түрлері кеңістігін ұйымдастырудың бұрынғы *дәліз-кабинеттік жүйесі* көптеген жағдайларда ескіргендігі бекітіледі. Ол *ашық және өзгермелі нысандарына* алмастырылады. Мұндай барлық тенденциялар жалпы қоғамдық ғимараттар интерьерлері дизайнының жаңа шешімдерінің пайда болуына алып келеді. Мәтінде функционалдық міндетті заманауи көркем-эстетикалық талаптар позициясымен шешілетін кеңсе түріндегі жаңа өндірістік кеңістіктерді құрастыру мысалдары келтіріледі.

«Сәулет ортасы дизайнындағы идеяларды эстетикалық түрде көрсету әдісі ретінде көркем бейнесі» үшінші ішкі тарау әлемдік және отандық дизайндағы тұжырымдылық авангардтық идеяларды көрсетудің негізгі факторларының бірі ретінде эстетика, көркем-бейне шешімі сұрақтарына арналған.

Дизайнның заманауи практикасы бүтіндей көркем мәдениет дамуының жалпы бағытымен байланысты, осылайша модернизмнің революциялық

идеялар өзінің мәнін жоғалтты, алайда қайта ойлауды талап ете отырып, осы сәтте қайта өзгертілген. Түрлі конфигурациядағы парактылық, мәдени қорытпалар – мұның барлығы постмодернизмнің мысалы.

Екінші тарау: «Кеңестік Қазақстанның қоғамдық ғимараты интерьерінің дизайны: құрылу және даму хронологиясы» кеңестік Қазақстандағы дизайн дамуының хронологиясы сұрақтарына арналған екі ішкі тараудан тұрады.

«Қазақстандағы интерьерлер дизайнның даму тарихы» бірінші ішкі тарауында республикадағы интерьерлер дизайнның жалпы және қысқаша сипаттамасы мен даму негіздері беріледі. Тарау Алматы таңбалау ғимараттарындағы айрықша акценті бар қазақ кеңестік дизайнды дамыту тарихындағы мысалдармен жабдықталған.

Екінші ішкі тарау: **«Қазақстандағы кеңестік-көркем ортаны қалыптастырудағы өңірлік факторлар»** нақты екі фактормен анықталатын мемлекеттің сәулет және дизайнның дамуының жергілікті «ерекшеліктерінің» сұрақтарына арналған: ұлттық сәйкестіктің негізі болып табылатын табиғи-климат шарттарымен және көркем мәдениетті дамыту ерекшеліктерімен. Мәтінде нақты мысалдар келтіріледі:

Үшінші тарау: «Қазақстанның қоғамдық ғимараттары интерьері дизайнының заманауи аспектілері» қоғамдық ғимарат типологиясы мен сыныптауыш сұрақтарын қысқаша баяндайтын үш ішкі тараудан тұрады және Алматы мен Астана қалаларының таңбалау ғимараттары интерьерлерін көркем ұйымдастыру ерекшеліктері мен қоғамдық ғимараттардағы инновациялар сұрақтарын тікелей талқылайды. Сонымен қатар Астана мен Алматы қалаларындағы қоғамдық ғимараттар жобаларындағы сәулет-көркемөнер міндеттерін шешудегі заманауи авторлық концепциялар сұрақтарын қарастырады.

Бірінші ішкі тарау: «Қоғамдық ғимараттар типологиясы мен олардың сыныптауыштарының сұрақтары» әлемдік практикадағы сәулет ғимараттарының барлық түрлерінің заманауи бөлімшелерін қамтиды.

Екінші ішкі тарау: «Алматы мен Астана қалаларындағы таңбалау ғимараттары интерьерлерін көркем ұйымдастыру ерекшеліктеріндегі және қоғамдық ғимараттағы сәулеттегі инновациялар» инновация сұрақтарын қарастырады, ХХ ғасырдың 90 жылдарынан бастап заманауи күнге дейінгі Астана мен Алматы қалаларының қоғамдық ғимараттарының кеңестік ортаның барлық қайта құрылымдауды дамытуға назар аударады. Мысалдар келтіріледі:

«Астана мен Алматы қалаларындағы қоғамдық ғимараттар интерьері дизайнның сәулет-көркемөнер міндеттерін шешудің заманауи авторлық концепциялары» соңғы тараудың үшінші ішкі тарауы осы сәтте жүзеге асырылған жобалық әзірленімді талдауға арналған. Ішкі тарауда шетелдік және отандық сәулетшілер мен дизайнерлердің бірнеше жобалары қарастырылады. Мәтінде ғимараттардың таңбалау түрлері интерьерлері дизайн шешімінің

қысқаша сипаттамасы бар мысалдар келтірілген, жеке бірнеше шеберлердің дизайн-жобаларының авторлық концепциялары қарастырылады.

Әрбір тараудың соңында негізгі қорытындылар келтірілген. Диссертациялық зерттеу барлық қойылған сұрақтар бойынша негізгі қорытындылар жалпыланған қорытындымен аяқталады.